

РОЗДІЛ 5

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 378.635

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/40>

ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

PROFESSIONAL AND LEGAL RESPONSIBILITY OF LAW ENFORCEMENT BODIES EMPLOYEES

Кравцов Д.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри трудового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено питання професійно-правової відповідальності працівників правоохоронних органів. Визначено, що суспільство зацікавлене у тому, щоб діяльність правоохоронних органів була максимально підзвітною, ефективною і справедливою. Наголошено, що професійна відповідальність пов'язана з готовністю особистості усвідомлено виконувати вимоги відповідно до професійних та соціальних норм і відповідати за свої дії перед собою, іншими людьми, суспільством та колективом.

Доведено, що у контексті правоохоронної діяльності відповідальність має два аспекти: правова та етична, і обидва вони важливі для забезпечення ефективності та законності їхньої роботи.

Розглядаються кримінальна, адміністративна, дисциплінарна та матеріальна відповідальність як основні інструменти контролю за діями правоохоронців, що забезпечують виконання ними службових обов'язків відповідно до законодавства та етичних норм.

Визначено, що справедливість у застосуванні дисциплінарних та матеріальних санкцій є критично важливою для підтримання мотивації працівників. Якщо відповідальність буде застосовуватися надто суворо або без належного розслідування, це може призвести до відчуження працівників, страху перед помилками та зниження ефективності роботи. Тому важливо, щоб у випадках дисциплінарних чи матеріальних стягнень було проведено об'єктивне та неупереджене розслідування.

Підкреслюється важливість дотримання законності та професійної етики в їхній діяльності, оскільки це напряму впливає на довіру суспільства до правової системи. Особливо аналізуються підстави для притягнення до відповідальності, які є ширшими порівняно з іншими суб'єктами права, з огляду на державні та владні повноваження правоохоронців.

Стаття висвітлює важливість справедливого застосування санкцій для підтримання професійної дисципліни та ефективності роботи правоохоронних органів.

Зроблено висновок, що професійно-правова відповідальність працівників правоохоронних органів є особливою формою юридичної відповідальності, яка ґрунтується на їхніх державних і владних повноваженнях. Вона передбачає вищий рівень відповідальності за порушення закону, оскільки дії правоохоронців безпосередньо впливають на права і свободи громадян, громадський порядок та безпеку.

Ключові слова: правоохоронні органи, правоохоронна діяльність, професійно-правова відповідальність, кримінальна відповідальність, адміністративна відповідальність, дисциплінарна відповідальність, матеріальна відповідальність, професійний обов'язок, права людини, правопорушення, повноваження.

The article examines the issue of professional and legal responsibility of law enforcement officers. It was determined that society is interested in ensuring that the activities of law enforcement agencies are as accountable, efficient and fair as possible. It is emphasized that professional responsibility is related to the readiness of an individual to consciously fulfill requirements in accordance with professional and social norms and to be responsible for his actions before himself, other people, society and the team.

It has been proven that in the context of law enforcement, responsibility has two aspects: legal and ethical, and both are important to ensure the effectiveness and legitimacy of their work.

Criminal, administrative, disciplinary and material liability are considered as the main tools of control over the actions of law enforcement officers, which ensure that they fulfill their official duties in accordance with legislation and ethical norms.

It was determined that fairness in the application of disciplinary and material sanctions is critically important for maintaining employee motivation. If accountability is applied too harshly or without proper investigation, it can lead to employee alienation, fear of making mistakes, and reduced performance. Therefore, it is important that in cases of disciplinary or financial penalties, an objective and impartial investigation is conducted.

The importance of compliance with legality and professional ethics in their activities is emphasized, as this directly affects public trust in the legal system. Grounds for prosecution are analyzed separately, which are broader compared to other subjects of law, given the state and power powers of law enforcement officers.

The article highlights the importance of the fair application of sanctions for maintaining professional discipline and the effectiveness of law enforcement agencies.

It was concluded that the professional and legal responsibility of law enforcement officers is a special form of legal responsibility based on their state and power powers. It provides for a higher level of responsibility for violations of the law, since the actions of law enforcement officers directly affect the rights and freedoms of citizens, public order and security.

Key words: law enforcement agencies, law enforcement activity, professional legal responsibility, criminal responsibility, administrative responsibility, disciplinary responsibility, material responsibility, professional responsibility, human rights, offense, authority.

Постановка проблеми. Професійно-правова відповідальність працівників правоохоронних органів є надзвичайно актуальною в умовах сучасного суспільства, де питання правопорядку, дотримання прав людини та забезпечення законності набувають нового значення.

По-перше, працівники правоохоронних органів відіграють фундаментальну роль у захисті прав громадян та підтриманні громадського порядку. Вони є представни-

ками держави на місцях, їхні рішення і дії безпосередньо впливають на долі людей. Водночас, вони мають доступ до значних владних повноважень, що, у разі їхнього зловживання, може призвести до серйозних порушень прав і свобод. Відповідальність правоохоронців повинна бути адекватною їхнім повноваженням, що робить дослідження їхньої професійної відповідальності актуальним з точки зору підтримання справедливості в суспільстві.

По-друге, проблема корупції та зловживання владою у правоохоронних органах продовжує залишатися серйозним викликом для багатьох країн, включаючи Україну. Випадки неправомірного використання повноважень, перевищення службових обов'язків або ігнорування закону підривають довіру громадськості до правоохоронної системи. Наявність ефективних механізмів контролю за діяльністю працівників правоохоронних органів та їхня підзвітність є основою для зміцнення демократичних інститутів і правової держави. Тому питання відповідальності таких працівників повинно бути завжди на порядку денному.

По-третє, правовий захист громадян від неправомірних дій правоохоронців є невід'ємною складовою правової держави. Законодавча база має передбачати дієві механізми притягнення правоохоронців до відповідальності за їхні протиправні дії. Це важливо для забезпечення рівності перед законом і відновлення справедливості. Без ефективної системи правової відповідальності довіра до правоохоронних органів буде знижуватися, що може призвести до суспільних криз.

Крім того, особливості професійно-правової відповідальності працівників правоохоронних органів є важливими у контексті інтеграції України до Європейського Союзу та відповідності міжнародним стандартам прав людини. Європейське співтовариство приділяє значну увагу питанням прозорості та відповідальності правоохоронців, що вимагає адаптації українських норм до міжнародних практик. Виконання цих стандартів допоможе зміцнити міжнародну репутацію держави та підвищити ефективність роботи правоохоронних органів.

Зрештою, суспільство зацікавлене у тому, щоб діяльність правоохоронних органів була максимально підзвітною, ефективною і справедливою. Умови для цього можуть бути створені тільки через чітке регулювання правової відповідальності працівників цих органів. Громадський контроль, підтримка правопорядку та дотримання законності залежать від того, наскільки ефективно діє система правової відповідальності правоохоронців.

Стан наукової розробки теми наукової роботи. Дослідження проблемних питань професійно-правової відповідальності працівників правоохоронних органів приділено увагу в працях таких вчених як: В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Барабаш, Н. Берlach, Н. Бортник, К. Волинка, О. Зайчук, Л. Каленіченко, А. Куліш, Д. Липинський, М. Матузов, К. Мух, О. Оніщенко, О. Падалка, П. Рабінович, О. Скакун, С. Стеценко, М. Терещук, В. Хомич та ін.

Метою статті є аналіз особливостей професійно-правової відповідальності працівників правоохоронних органів.

Виклад основного матеріалу. Огляд етимології слова «відповідальність» в українській, англійській та французькій мовах свідчить, що у всіх цих мовах відповідальність пов'язана із виконанням обов'язку, із необхідністю робити звіт про свою поведінку. Так, великий тлумачний словник української мови трактує термін «відповідальність» як покладений на когось або взятий на себе обов'язок за певну ділянку роботи, справу, за чиїсь дії, вчинки, слова [1].

Низка науковців досліджуючи проблему відповідальності пов'язують її природу з наявністю норм, що регулюють поведінку суб'єктів діяльності. Так Є. Мануйлов, вважає, що поняття «відповідальність» може бути застосоване тільки там, де є поняття «норма». На думку О. Тітаренко, будь-яка діяльність регулюється не тільки загальними нормами, а й тими, які є специфічними для окремого виду діяльності. Через свою специфіку вони не можуть виступати як правові норми, але можуть бути нормами окремого професійного співтовариства. Оскільки існують такі норми, вважає учений, можна увести поняття «професійна відповідальність» [1].

Професійна відповідальність пов'язана з готовністю особистості усвідомлено виконувати вимоги відповідно до професійних та соціальних норм і відповідати за свої дії перед собою, іншими людьми, суспільством та колективом.

Професійна відповідальність є невід'ємною якістю представників усіх професій. Вона є професійною важливою характеристикою фахівця будь-якої професії, яка пов'язана із взаємодією з іншими людьми, зокрема і працівниками правоохоронних органів. Варто наголосити, що професійна відповідальність працівників правоохоронних органів передбачає стягнення дисциплінарного характеру у разі неправомірного виконання професійних обов'язків. Під професійною відповідальністю пацієнтів правоохоронних органів необхідно розуміти системну професійну якість особистості, яка є результатом відображення відношення до поставлених обов'язків і яка пов'язана з чітко закріпленими нормами, що забезпечує ефективне виконання професійної діяльності. Професійна відповідальність формується у процесі фахової освіти як результат зовнішніх вимог. Розуміння професійної відповідальності працівників правоохоронних органів пов'язане з готовністю усвідомлювати необхідність виконання вимог професійних норм і відповідати за свої дії [2].

Слід наголосити, що у контексті правоохоронної діяльності відповідальність має два аспекти: правова та етична, і обидва вони важливі для забезпечення ефективності та законності їхньої роботи.

Правова відповідальність полягає у притягненні працівників до відповідальності за порушення законодавства, яке вони мають забезпечувати. Це може стосуватися як перевищення повноважень, так і зловживання ними. Якщо працівники правоохоронних органів допускають порушення прав громадян або неправомірно використовують свої повноваження, вони повинні нести дисциплінарну, адміністративну або кримінальну відповідальність. Правова держава неможлива без ефективного механізму притягнення до відповідальності тих, хто зобов'язаний її охороняти [6, с. 126].

Етична відповідальність включає дотримання професійних стандартів поведінки, чесності, об'єктивності та неупередженості. Порушення етичних норм, навіть якщо воно не завжди підпадає під правове переслідування, підриває довіру громадян до правоохоронних органів та може негативно вплинути на суспільну стабільність. Етика у правоохоронній діяльності не менш важлива, ніж законність [6, с. 128].

Отже, професійна відповідальність працівників правоохоронних органів є запорукою дотримання законності, захисту прав людини та збереження громадської довіри до системи правопорядку.

З урахуванням мети дослідження, більш детально зупинимося на особливостях саме професійно-правової відповідальності працівників правоохоронних органів.

Відповідно, працівники правоохоронних органів є посадовими особами, які наділені державно-владними повноваженнями і за різноманітні порушення законів і професійних норм, вони притягуються до професійно-правової відповідальності.

Професійно-правова відповідальність передбачена за зловживання владою або службовим становищем. Це одне з найбільш серйозних правопорушень, яке полягає в незаконному використанні службового становища для досягнення власних цілей або отримання неправомірної вигоди. Це може включати перевищення службових повноважень або тиск на громадян.

Також, серйозним правопорушенням є перевищення службових повноважень. Це дії працівників правоохоронних органів, які виходять за межі їхніх службових обов'язків і призводять до порушення прав громадян. Наприклад, незаконні арешти, затримання, застосування сили без необхідності або підrobка документів.

Вагоме місце серед правопорушень відведено корупції. Це отримання або вимагання хабарів, незаконне збагачення, зловживання бюджетними коштами або інші форми неправомірної фінансової вигоди. Корупція підриває основи правової системи і є однією з найпоширеніших проблем у правоохоронних органах багатьох країн [5, с. 103].

Безперечно, зустрічаються правопорушення, які порушують права людини. Сюди можна віднести порушення права на справедливий суд, незаконне втручання у приватне життя, незаконні обшуки, прослуховування або втручання в особисті дані громадян без належних правових підстав.

Ці порушення мають серйозні наслідки для суспільства, оскільки підривають довіру до правоохоронної системи, сприяють зростанню правопорушень серед самих правоохоронців і загалом дестабілізують правопорядок.

Притягнення працівника правоохоронного органу до кримінальної відповідальності здійснюється в загальному порядку, визначеному КПК України.

За своєю сутністю адміністративна відповідальність схожа з кримінальною, однак вона застосовується тільки за правопорушення з низьким рівнем суспільної небезпеки. Вона відрізняється менш суворими санкціями, вид і міра яких визначаються Кодексом України про адміністративні правопорушення. Як і у випадку із кримінальною відповідальністю, адміністративна відповідальність правоохоронця як до виконавця державних функцій застосовується тільки в тому випадку, якщо вчинене ним правопорушення пов'язано з його посадовим становищем [4].

Якщо правоохоронець не виконав або неналежним чином виконав свій посадовий обов'язок, але при цьому відсутній склад адміністративного правопорушення, то це може бути підставою для його притягнення до дисциплінарної відповідальності [4].

Дисциплінарна відповідальність працівників правоохоронних органів – це механізм, який забезпечує виконання службових обов'язків відповідно до законодавства та професійних стандартів. Дисциплінарні заходи застосовуються до тих, хто порушує внутрішні правила або не виконує службові обов'язки належним чином.

Особливість дисциплінарної відповідальності полягає в її спрямованості на попередження порушень та виховання високих моральних стандартів у працівників. Оскільки правоохоронці щоденно взаємодіють із суспільством, їхня поведінка має бути взірцем законності та етики. Порушення дисципліни не тільки підриває внутрішню структуру органів, а й негативно впливає на репутацію всієї системи. Наприклад, поліцейський, який зловживає своїм службовим становищем або проявляє грубість до громадян, підриває громадську довіру та завдає шкоди іміджу правоохоронних органів.

Дисциплінарні стягнення можуть варіюватися від усних доган до звільнення з посади. Це дозволяє гнучко реагувати на різні рівні порушень, застосовуючи відповідні покарання. Важливим аспектом є те, що дисциплінарні санкції мають профілактичний характер, спрямований на корекцію поведінки та запобігання більш серйозним правопорушенням у майбутньому.

Матеріальна відповідальність – це ще один важливий інструмент контролю, який стосується відшкодування матеріальних збитків, завданих працівником правоохоронних органів. Відповідальність настає у випадку, коли дії або бездіяльність правоохоронця спричинили фінансові втрати державі або іншим особам.

Особливість матеріальної відповідальності полягає в її компенсаційному характері. Якщо працівник завдав

шкоди майну або спричинив збитки через свою халатність, він має відшкодувати ці збитки. Це створює додатковий стимул для сумлінного виконання службових обов'язків. Наприклад, якщо через недбалість слідчого втрачені важливі документи, що стосуються справи, це може призвести до фінансових втрат для держави або навіть правових наслідків для сторін у справі.

Матеріальна відповідальність може бути як обмеженою (в межах місячного заробітку), так і повною – у разі, якщо шкода була завдана свідомо або внаслідок грубої недбалості. Це важливий механізм для забезпечення справедливості, адже держава та громадяни повинні бути захищені від фінансових втрат, спричинених недобросовісними діями правоохоронців.

Таким чином, дисциплінарна та матеріальна відповідальність працівників правоохоронних органів мають на меті забезпечення ефективної роботи системи правопорядку, але також вони виконують іншу важливу функцію – захист прав самих працівників. Обидва види відповідальності мають бути застосовані справедливо та відповідно до чинного законодавства.

Справедливість у застосуванні дисциплінарних та матеріальних санкцій є критично важливою для підтримання мотивації працівників. Якщо відповідальність буде застосовуватися надто суворо або без належного розслідування, це може призвести до відчуження працівників, страху перед помилками та зниження ефективності роботи. Тому важливо, щоб у випадках дисциплінарних чи матеріальних стягнень було проведено об'єктивне та неупереджене розслідування.

З урахуванням вище зазначеного, можна констатувати, що професійно-правова відповідальність працівників правоохоронних органів полягає:

1) працівники правоохоронних органів, як особи, що перебувають на державній службі й виконують відповідні функції та завдання держави, мають вищий рівень професійної відповідальності, ніж інші громадяни; при цьому показово, що до працівників правоохоронних органів можуть застосовуватися всі види юридичної відповідальності, що й до загальних суб'єктів права;

2) працівники правоохоронних органів, як особи, що перебувають на державній службі та покликані служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку, мають специфічний набір підстав професійної відповідальності;

3) обсяг підстав професійної відповідальності працівників правоохоронних органів є ширшим, ніж обсяг підстав професійної відповідальності загальних суб'єктів права;

4) склад правопорушення працівника правоохоронних органів є специфічним, тісно пов'язаним з його державно-владними повноваженнями» [3, с. 193].

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що професійно-правова відповідальність працівників правоохоронних органів є особливою формою юридичної відповідальності, яка ґрунтується на їхніх державних і владних повноваженнях. Вона передбачає вищий рівень відповідальності за порушення закону, оскільки дії правоохоронців безпосередньо впливають на права і свободи громадян, громадський порядок та безпеку. Працівники правоохоронних органів підпадають під дію різних видів юридичної відповідальності, а обсяг підстав для їхньої відповідальності є ширшим, що зумовлено специфікою їхніх службових обов'язків та владних функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Професійна відповідальність: сутність та структура. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/1-2-profesijna-vidpovidalnist-sutnist-ta-struktura/> (дата звернення 10.10.2024 р.).
2. Кудрявцева Г. І. Сутність поняття «професійна відповідальність» майбутніх офіцерів органів національної поліції. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/07_04_2017/pdf/29.pdf (дата звернення 05.10.2024 р.).
3. Марущак Н. В., Ромащенко К. Ю. *Особливості юридичної відповідальності працівників поліції. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 1. С. 191-197.
4. Мух К. Б. Види юридичної відповідальності працівників поліції. *Держава та регіони Серія: Право*. 2021 р., № 1 (71). С. 79-86. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2021/15.pdf (дата звернення 05.10.2024 р.).
5. Литвиненко В. І. Юридична відповідальність посадових осіб правоохоронних органів як суб'єктів протидії корупції в Україні. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12). С. 102-109.
6. Созанський Т. І., Здреник І. В. Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с.
7. Метельський І. Д. Працівник правоохоронного органу як суб'єкт зловживання владою чи службовим становищем та їх перевищення (окремі проблеми теорії і практики). *Юридичний бюлетень*. 2018. Вип. 6 (6). С. 180-185.